

POSUDOK NA HABILITAČNÚ PRÁCU

Mgr. Lenky Ďuricovej, PhD.

MULTIDIMENZIONÁLNY SELF-KONCEPT ADOLESCENTNEJ POPULÁCIE A JEHO ZDROJE

Aktuálnosť témy

Habilitačnú prácu Mgr. Lenky Ďuricovej, PhD., ktorú predložila k oponentúre, možno hodnotiť ako vysoko aktuálny a spoločensky prospešný príspevok k analýze multidimenzionálneho konštruktu sebapoňatia v období staršej adolescencie. V dnešnej zložitej dobe nadobúdajú predstavy o vlastnej budúcnosti a vlastnej životnej perspektíve u mladých ľudí nový význam. Adolescenti si vo väčšej miere ako kedykoľvek predtým začínajú uvedomovať dôležitosť osobných cieľov, ich konkrétne očakávania sa začínajú diferencovať na krátkodobé a dlhodobé. Do osobných perspektív premietajú svoju hodnotovú orientáciu, vplyv dospelých i vrstovníkov, no predovšetkým vlastné sebapoňatie a sebahodnotenie. Osobná perspektíva sa tiež spája s hľadaním a ujasňovaním vlastnej identity, vedomím zodpovednosti a postupným preberaním role dospelého.

Výskumné iniciatívy s dôrazom na jednotlivé zložky self-konceptu boli doteraz na Slovensku fokusované prevažne na globálne unidimenzionálne sebahodnotenie. Predkladaný projekt je preto priekopníckou výskumnou aktivitou, ktorá má za cieľ priniesť detailnejšie informácie o štruktúre adolescentného self-konceptu a jeho relevantných zdrojoch, vysvetliť spôsob ako jednotlivci o sebe zmyšľajú a čo k sebe cítia a najmä objasniť jeho doménovo - špecifické (multidimenzionálne) sebahodnotenie.

Vhodnosť zvolených metód

Cieľom habilitačnej práce, predkladanej k obhajobe, bolo poskytnúť mnohostrannú analýzu self-konceptu dospievajúcich v období neskorej adolescencie vo vzťahu k relevantným premenným, najmä osobnostným črtám v role primárnych prediktorov, výchovnému štýlu rodičov ako ho vnímajú ich adolescentné deti, ďalej akademickému sebapoňatiu a školskej úspešnosti sledovanej vzorky dospievajúcich. Ďalšie prediktívne faktory sebapoňatia reprezentovali viaceré kontextové premenné – úplnosť pôvodnej rodiny adolescenta, jeho rodová príslušnosť, veková kategória a študijné zameranie, širšia oblasť, do ktorej spadá jeho študijný odbor.

Vzhľadom na vymedzený cieľ sú v práci použité metódy adekvátne, schopné priniesť očakávané poznatky a celý postup je metodologicky vhodne zvolený, čo prináša zaujímavé výsledky, ktoré sa zakladajú na dôkladnej štatistickej analýze. V predkladanom výskume využila autorka habilitačnej práce korelačno-komparačný empirický výskumný dizajn v kombinácii s lineárnou regresnou analýzou, prostredníctvom neparametrických testov. Sprístupnila viacero zaujímavých výsledkov, podnetných pre ďalší výskum. To dáva relevantný základ pre hľadanie odpovedí na 10 výskumných otázok i záverečnú autorskú syntézu.

Text habilitačnej práce je členený do 4 zmysluplných kapitol a subkapitol. Ich skladba je však značne disproporčná, empirický výskum sa rozšíril na úkor teoreticky zameranej časti. Literárne zdroje sú citované správne, zodpovedajú aktuálnym citačným normám.

Úvodná kapitola habilitačnej práce „Uvedenie do problému“ oboznamuje čitateľa s pojmom self-koncept a podáva viaceré jeho definície najmä z aspektu sociálnej psychológie. Tradičné duálne chápanie tohto pojmu autorka zúžila na definovanie ja ako objektu vlastnej sebareflexie. V stručnosti ho môžeme vymedziť ako predstavu jednotlivca o sebe a o svojom mieste vo svete pod dojmom rozličných skúseností a pocitov, ktoré môžu viesť k jeho spokojnosti či nespokojnosti so sebou samým, k dôvere vo vlastné sily a vlastný potenciál a k miere vlastnej sebaúcty. Cez koncept sebahodnotenia ako podstatnej zložky systému self sa autorka prepracovala k Piersovej modelu self-konceptu, o ktorý sa opiera aj v projekte svojho výskumu. Za najvhodnejšie hľadisko pri snahe definovať tento model považuje to, ktoré zdôrazňuje hierarchickú multidimenzionálnu a doménovo-špecifickú organizáciu systému self, s dôrazom na systém správania a vlastností. Sebahodnotenie je jeho integrálnou súčasťou a hoci jeho výskum prebieha už viacero desaťročí, podať jeho jednoznačnú výstižnú definíciu sa zatiaľ nedarí. Nebojácnosť a zraniteľnosť detí v jednotlivých oblastiach self –konceptu je uvádzaná jeho výsledným skóre, odlišuje sa však v profile jednotlivých domén. Výsledný self-koncept podľa Piersovej modelu pozostáva zo 6 výsledných dimenzií - prispôsobivosť, intelektové a školské postavenie, fyzický zjav a vlastnosti, nepodliehanie úzkosti, popularita a šťastie a spokojnosť, ktoré autorka podrobila skúmaniu vo svojom výskumnom projekte.

Podnetná a pomerne rozsiahla je subkapitola venovaná self-konceptu z hľadiska ontogenézy. Stojí za úvahu, či by nebolo vhodnejšie ponúknuť ju ako osobitú, teda v poradí druhú kapitolu, aby habilitačná práca pôsobila členitejšie a umožnila tak čitateľovi vytvoriť si lepší, štruktúrovanejší prehľad o teoretických východiskách, ktoré v práci uvádza. Kapitolu tvorí stručný prehľad vývinu sebapoňatia a rovnako i zdroje jeho determinácie s dôrazom na dispozičné vplyvy, interpersonálne východiská i kultúrnu a historickú podmienenosť. Autorka práce upozorňuje na rozdiely vývinu self v individualistických a kolektivistických kultúrach, pohľadu, ktorý je aktuálny najmä dnes, v čase, keď dochádza k prelínaniu kultúrnych vplyvov. Uvádza tiež dôvody vedúce k vzniku negatívneho self-konceptu, ktoré majú svoj pôvod v disharmonickom rodinnom prostredí, nedostatkoch vo vzťahovej väzbe, v ponižovaní, týraní či iných prejavoch znevažovania.

V závere úvodnej časti ontogeneticky zameranej subkapitoly sa autorka opäť vracia k vývinu sebapoňatia, tentoraz v súvislosti s dosahovaním identity a prechodom do dospelosti. Zdôrazňuje význam psychosociálnej zrelosti, preberania zodpovednosti a budovania autonómnosti na prahu vstupu do dospelosti a upozorňuje na viaceré rizikové i proaktívne faktory pôsobiace na sebahodnotenie.

V ďalších subkapitolách sa habilitantka sústredila na podrobnejšiu analýzu relevantných faktorov, ktoré podmieňujú vývin sebapoňatia. Rodičovský výchovný štýl zabezpečuje sociálnu a psychologickú podporu (názorové ovplyvňovanie) a rodičovskú kontrolu (snaha kontrolovať a riadiť správanie svojich detí). Jeho charakter i charakter rodinného prostredia ovplyvňujú v mnohom ohľade úroveň sebahodnotenia.

Ako závažné premenné, ktoré ovplyvňujú sebapoňatie a sebahodnotenie, zaradila autorka habilitačnej práce do svojho projektu aj osobnostné črty, ktorých vplyv analyzuje v účinkoch na self-koncept i v rovine pripravenosti konať určitým spôsobom. Koreláty takýchto dispozií podporujú emočnú pohodu, mieru optimizmu, ale i negatívne emočné stavy – anxiету, depresiю a iné prejavy vyhybavého neprispôsobivého správania a únikových tendencií. Spomedzi ostatných zdrojov, ktoré pôsobia na self-koncept upriamila autorka práce

pozornosť aj na rodové špecifiká. Poskytla prehľad toho ako variujú rodové rozdiely počas dospievania a v ktorých dimenziách sa to najvýznamnejšie prejavilo, do prehľadu štúdií zaradila aj koncept Piers-Harrisa, ktorý analyzuje aj vo svojom výskume. Napokon bol ako zdroj sebahodnotenia zohľadnený aj školský self-koncept a akademická úspešnosť z dôvodov, že prostredie školy je ústredným kontextom, v ktorom sa odohráva vývin mladých ľudí. V adolescentnom veku sa vzťahová väzba k rodičom a členom rodiny rozširuje aj na rovesníkov. V prostredí školy sa odohráva tiež sociálne porovnávanie, mladí ľudia testujú svoje kompetencie, schopnosť nadväzovať vzťahy a schopnosť autonómie. Spomedzi ponuky kompetencií v kontexte školy si habilitantka vybrala Meyerov koncept vlastného nadania i objektívnejší ukazovateľ školskej úspešnosti - prospech, ktorý adolescenti dosahujú.

Autorka habilitačnej práce sa vo svojich teoretických východiskách vyhýba zjednodušujúcim konštatovaniam a záverom, ponúka široký diapazón podnetných myšlienok a výskumných zistení, ku ktorým pristupuje kriticky.

Pri formulácii problému habilitačnej práce, ktorý sa podujala skúmať, si vhodne zvolila korelačno-komparačný výskumný dizajn. Výber výskumnej vzorky bol zámerný a dostupný, nie však reprezentatívny. Vzorku tvorilo 401 participantov výskumu, ktorých výber bol podmienený vekom, pohlavím, príslušnosťou k odboru a úplnosťou/neúplnosťou rodiny. Pre výskumné účely použila habilitantka dotazníkovú batériu. Jej súčasťou boli nasledovné výskumné nástroje:

Ako hlavnú výskumnú metódu si autorka vybrala českú verziu Piers-Harrisovho 2 (PHCSCS-2) Dotazníka sebapoňatia detí a adolescentov, adaptovanú autorským kolektívom Obereignerů a Kolgoviá (2015). Ide o 60-položkový sebahodnotiaci dotazník (respondenti vyjadrujú súhlas/nesúhlas s každou položkou). Dotazník tvorí 6 sumarizujúcich subškál (špecifických oblastí self-konceptu) – prispôsobivosť, intelektové a školské postavenie, fyzický vzhľad, nepodliehanie úzkosti, popularita, šťastie a spokojnosť. Mierou celkového self-konceptu je totálne skóre dotazníka. Nástroj je štandardizovaný na českej populácii s dobrými hodnotami vnútornej konzistencie a reliability.

K ďalším výskumným nástrojom patrí SCEA-M/Self-Concept of Ability Questionnaire od Englera-Meyera (česká verzia) – dotazník školského sebapoňatia u adolescentov (Škála Likertovského typu 1 -4(5), pozostáva z troch faktorov – konceptu vlastného nadania, strachu zo sociálneho hodnotenia a sociálnej žiadúciosti.

Ďalší nástroj je známy dotazník na meranie postojov adolescentov ku svojim matkám a otcom (ADOR, Matějček a Říčan, 1983), 3-stupňová škála, na ktorej sa respondenti vyjadrujú o faktoroch: pozitívny záujem, hostilita, direktivnosť, autonómia a nedôslednosť. Každéj dimenzii prislúcha 10 položiek.

Osobnostné črty boli testované prostredníctvom 60-položkového NEO-FFI – päťfaktorového osobnostného inventára (5-stupňovej škály) Použitú verziu adaptovali Hřebíčková a Urbánek, 2001). K faktorom patrí : neuroticizmus, extroverzia, otvorenosť, prívetivosť a svedomitosť.

Všetky nástroje mali dobré štandardizačné parametre.

Štatistické spracovanie výsledkov uskutočnila autorka habilitačnej práce prostredníctvom programov IBM SPSS 22 a JASP 0.13.1.. Použité štatistické metódy zodpovedajú povahe dát a riešeného výskumného problému. Tu sa prejavila autorkina erudovanosť v štatistickom

spracovaní získaných údajov (deskriptívna štatistika, korelačná analýza, lineárna regresná analýza, ANOVA, MANOVA) i jej zmysel pre novátorské postupy, menovite využitie rýchleho vhl'adu do databázy cez automatickú tvorbu regresného modelu ako východiskovej platformy. Automatická tvorba regresného modelu uľahčuje prípravu dát na analýzu a elimináciu hrozieb multivariačnej analýzy.

Oceňujem i diskusné príspevky k výskumným výsledkom, pri ktorých argumentačne presvedčivým spôsobom zdôvodňuje dosiahnuté poznatky a dokladuje ich platnosť primerane zvolenými, časovo i obsahovo aktuálnymi bibliografickými odkazmi.

Dosiahnuté výsledky a splnenie cieľa

Habilitačná práca je síce, vzhľadom na testovanie multidimenzionálneho modelu self-konceptu a použitia dotazníka na jeho testovanie u adolescentov na Slovensku, priekopnícka, škoda však, že prednosti výskumného projektu spočívajú najmä v metodologickom prístupe k sledovanej problematike. Vzhľadom na skutočnosť, že ide o habilitačnú prácu, by som očakávala, že výskumný projekt bude rozsiahlejší, pohľad na multidimenzionálny self-koncept bude podrobený analýze z aspektu viacerých zorných uhlov (napr. vývinovo-psychologického, diferenciálno-psychologického, sociálno-psychologického hľadiska).

Positívne hodnotím teoretickú analýzu relevantnej literatúry a výskumných štúdií, ktoré boli spracované v úvodnej kapitole habilitačnej práce. Výskumné modely a teórie, na ktoré sa odvoláva pri definícii jednotlivých zložiek a systémov self, ako aj relevantné dimenzie, ktoré ich bližšie špecifikujú, sú vhodným východiskom pre komplexné porozumenie procesu sebapoňatia v priebehu vývinu. Záverom môžeme konštatovať, že v habilitačnej práci dospela jej autorka u slovenskej vzorky starších adolescentov k presvedčivým výsledkom v organizácii špecifických domén self-konceptu a ich súvislostiam s osobnostnými korelátmi, akademickou úspešnosťou a inými kontextovými prediktormi. Cieľ habilitačnej práce sa jej takto podarilo splniť.

Prínosy habilitačnej práce (Prínos pre rozvoj teórie a praxe)

Prínos predkladanej habilitačnej práce pre rozvoj vedy spočíva najmä v tom, že sa zameriava na exploráciu adolescentov použitím jediného u nás dostupného a štandardizovaného nástroja na meranie multidimenzionálneho self-konceptu. Šesť subškál Dotazníka sebapoňatia detí a adolescentov vo vzťahu k vybraným intraindividuálnym i sociálnym premenným je vhodným východiskom pre jeho analýzu. Cez automatickú aplikáciu regresného modelu ako východiskovej platformy pre vysvetľovaciu silu self-konceptu podľa Piers-Harrisa dospela autorka habilitačnej práce k vysvetleniu percentuálnych hodnôt variability celkového self-konceptu adolescentov. Najväčšiu mieru variability vysvetľuje výsledný predikčný model z oblasti osobnostných črt. To dokazuje, že osobnostné črty predstavujú dôležitý zdroj sebadefinovania na prahu dospelosti.

Rozvoj duševného zdravia kladie dôraz i na podporu formovania priaznivého self-konceptu adolescentov. Otvára sa tu priestor pre odborníkov vo viacerých oblastiach psychologickéj praxe – poradenstve, školskej psychológii, psychológii zdravia a príbuzných službách, ktoré sa zameriavajú na adolescentov. Dôkladná analýza self-konceptu je základom pre poznanie predností a rizík v živote adolescentov, ktoré môžu byť dobrým zdrojom poznatkov pri poskytovaní týchto služieb.

Pripomienky a formálna stránka práce

Po obsahovej stránke nemám k habilitačnej práci vážnejšie výhrady. Uvítala by som, keby sa

habilitantka v úvodnej kapitole bola zmienila o vzťahu medzi vývinom sebapoňatia a vývinom identity u adolescentov. Oba koncepty majú veľmi úzke vývinové prepojenie a nezrelosť v identite môže spôsobovať dočasný pokles v sebahodnotení. Škoda, že habilitantka nezaradila do svojho výskumu vývinový aspekt pri sledovaní doménovo-špecifického prístupu k sebapoňatiu. Bolo by vhodné porovnať vývinovú kategóriu staršej adolescencie s mladšími tínedžermi alebo s mladými ľuďmi v čase nastupujúcej dospelosti.

Pri návrhu výskumného projektu by popri rodičovských výchovných štýloch mohol byť zohľadňovaný aj vplyv rovesníkov mimo školského prostredia, ku ktorým si adolescenti neraz vytvárajú vzťahovú väzbu pri hľadaní identity. Interpretácia výsledkov by mohla zohľadňovať aj významné životné udalosti (ich dynamiku), ktoré môžu závažne pôsobiť na aktuálny self-koncept.

Pre validizáciu multidimenzionálneho Dotazníka sebapoňatia detí a adolescentov (PHSCS-2) by som navrhla zaradiť do projektu napríklad skrátenú 60-položkovú verziu dotazníka, ktorú predstavuje Adolescents' Self-concept Short Scale (Piers, Herthberg, 2002). Inšpiratívny zdroj sebapoňatia adolescentov, ktorý má multidimenzionálny charakter je i Self Description Questinnaire III (SDQ III; (Marsh & O'Neill, 1984)), stálo by za zváženie, či niektorá z jeho 13 domén by v budúcnosti nemohla rozšíriť škálu dimenzií self-konceptu. Podnetný príspevok pre budúci výskum predstavuje i štúdia švédskych výskumníkov Adamsonovej, Hartmana a Lyxella (1999), ktorí vo svojom modeli stanovili 12 aspektov sebapoňatia.

Habilitačnej práci by prospelo, keby použité výskumné metódy ilustrovala autorka aspoň ukázkou položiek, aby čitateľ získal predstavu, na aký typ položiek respondenti odpovedali. Kým tabuľky a ilustratívne obrázky sú bezchybné, vhodne stvárnené, práca má príležitostné stylistické a gramatické nedostatky i drobné preklepy: str. 13 namiesto „neprenositel'nú“ uviesť „neprenosnú“, str. 14 namiesto „tiediť“ uviesť „triediť“, str. 17 namiesto implicitných uviesť „implicitných“ a i., na str. 54 autorka uvádza, že využila testovanie hypotéz, ale v skutočnosti použila výskumné otázky.

Otázky do diskusie

1. Ako by sa mohla nezrelosť v identite (osobnej i sociálnej) odrážať v jednotlivých doménach self-konceptu ?
2. Aké rodové rozdiely v seba-hodnotení sa môžu zvýrazniť v čase lockdownu počas pandémie covidu ?
3. Ako môže pôsobiť helicopter parenting na formovanie self-konceptu a jeho jednotlivých dimenzií v adolescentnom veku ?

Vyjadrenie pre udelenie akademickej hodnosti docent

Predložená práca splňa nároky požadované od habilitačnej práce. Je nielen cenná, užitočná, napísaná inteligentným štýlom, ale precízne spracovaná a dobre zdôvodnená. Výsledky dobre reprezentujú zastúpenie jednotlivých domén self-konceptu u starších adolescentov v spojitosti s vybranými osobnostnými črtami a ďalšími prediktívnymi faktormi sebapoňatia. Preto Mgr. Lenke Ďuricovej, PhD. navrhujem po úspešnej obhajobe udeliť vedecko-pedagogický titul docent v odbore psychológia.

Súhlasím s udelením titulu docent.

V Bratislave, 15.3.2021

doc.PhDr. Barbora Mesárošová, CSc.

oponentka habilitačnej práce

